Archetype

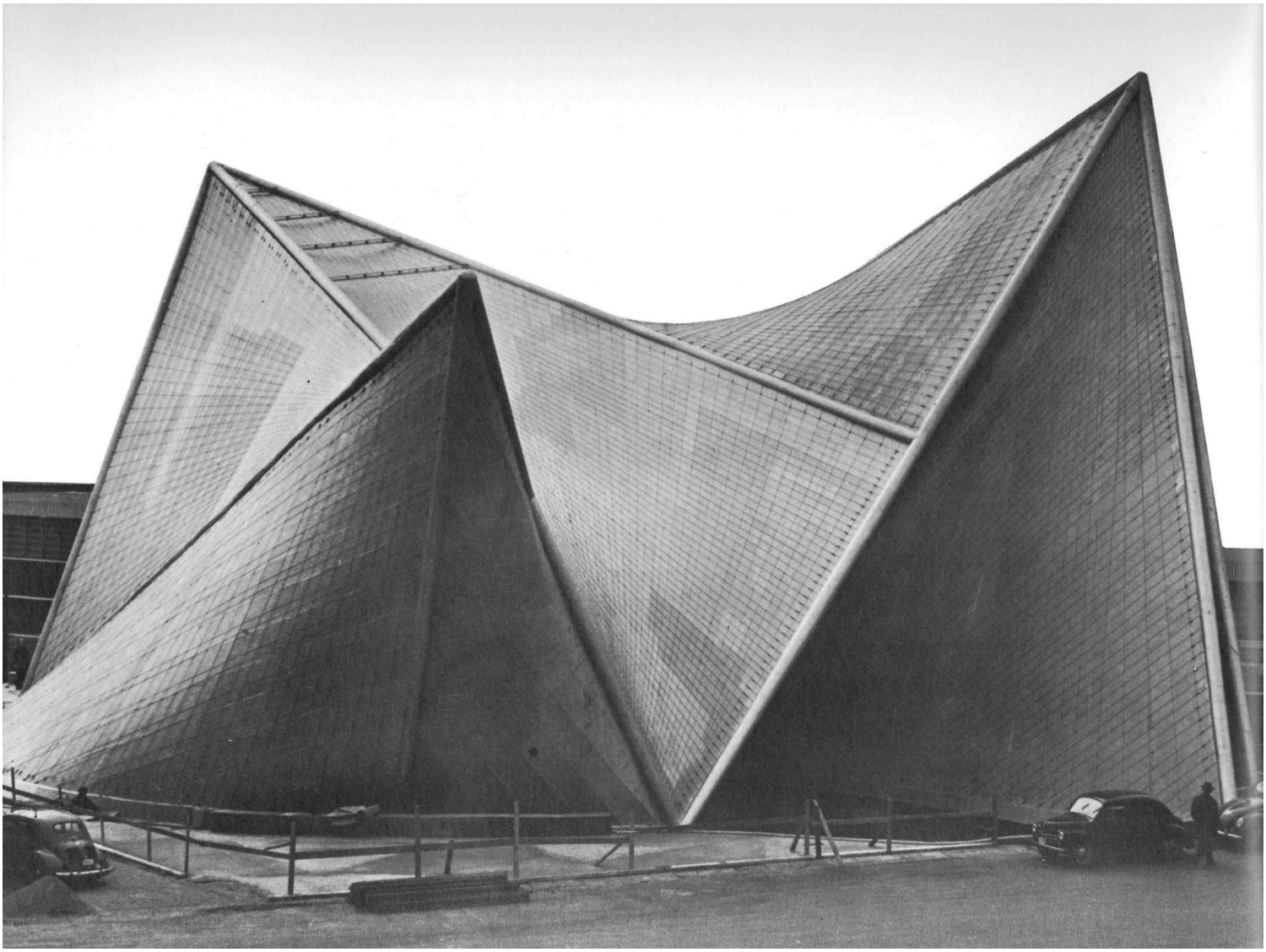

Ιάννης Ξενάκης, ο Δημιουργός

Ανδρέας Γιακουμακάτος - 19/12/2022

Εικόνα Εξωφύλλου: Le Corbusier, Ιάννης Ξενάκης, Περίπτερο της Φίλιπς στη Διεθνή Έκθεση των Βρυξελλών, 1958.

«Το τελευταίο έργο που κάνω θ’ αναστατώσει τη μουσική παγκόσμια φιλολογία (μη με πιστεύεις, άσε με να το λέω). Εν πάσει περιπτώσει θ’ αποδείξει ότι η μουσική όταν δουλεύεται από έναν σαν κι εμένα μπορεί να πει πολλά πράγματα», γράφει ο Ιάννης Ξενάκης από το Παρίσι σε Έλληνα φίλο, στις 23 Ιουνίου 1952, εκφράζοντας με αφοπλιστική αυτοσυνειδησία το πυρετικό κλίμα των προσωπικών αναζητήσεων αυτής της περιόδου. Το πρώτο επαναστατικό μουσικό του έργο δεν έχει δει ακόμη το φως: οι «Μεταστάσεις» θα πάρουν μορφή λίγο αργότερα, το 1953. Ο Ξενάκης ζει στο Παρίσι πέντε χρόνια πλέον, φυγάς από την Ελλάδα και με ένα μόνο μάτι, θύμα των πυρών του Εμφυλίου και των αριστερών πολιτικών του πεποιθήσεων. Δουλεύει στον Λε Κορμπυζιέ ως μηχανικός· παράλληλα, «κατασκευάζει» τον προσωπικό του ηχητικό κόσμο ουσιαστικά ως αυτοδίδακτος, ανάμεσα σε σύνθετες μαθηματικές θεωρίες και την ουμανιστική παιδεία της ελληνικής καταγωγής του. Ως Δημιουργός του αιώνα του, αναθεωρεί κάθε συμβατική αντίληψη για τη δομή και τη

σύνθεση της μουσικής, ενώ παράλληλα αφιερώνεται στη σύλληψη σύνθετων τεχνικών κατασκευών, συνεργαζόμενος με τον διάσημο Γάλλο μηχανικό Bernard Laffaille. Ένα από αυτά είναι και το περίπτερο της Φίλιπς στη Διεθνή Έκθεση των Βρυξελλών του 1958, έργο που θα σημάνει και την τελική ρήξη με τον εργοδότη του, τον Λε Κορμπυζιέ. Ωστόσο, «εγώ όπως πάντα δουλεύω με δύο αφεντικά. Και τα δύο πάνε καλά», γράφει στην επιστολή που προαναφέραμε. Εννοούσε βεβαίως τα πραγματικά αφεντικά του, που δεν ήταν άλλα από την αρχιτεκτονική και τη μουσική. Ο Ξενάκης επιχειρεί τη διαμόρφωση και συστηματοποίηση ενός πρωτοφανούς δημιουργικού σύμπαντος, με κυριότερο πεδίο εφαρμογής τον κόσμο των ήχων αλλά και εκείνο της αρχιτεκτονικής κατασκευής, με τα εργαλεία που είχε αποκτήσει χάρη στις σπουδές πολιτικού μηχανικού στην Αθήνα της Κατοχής.

Η Ελισάβετ Κιουρτσόγλου, επίκουρη καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, μας χάρισε πρόσφατα το εξαιρετικό δοκίμιο Ιάννης Ξενάκης. Για τον ρυθμό στην αρχιτεκτονική, που εκδόθηκε στη σειρά portfolio των εκδόσεων Νεφέλη. Το βιβλίο μικρού σχήματος (11x17 εκ) είναι απότοκο της γαλλικής διατριβής της συγγραφέως με θέμα τη σχέση μουσικής και αρχιτεκτονικής στο έργο του Ξενάκη, που το 2017 απέσπασε στο Παρίσι το βραβείο της Ακαδημίας Αρχιτεκτονικής. Η διαπραγμάτευση της έννοιας του ρυθμού, μια από τις κεντρικές συστατικές κατηγορίες τόσο της αρχιτεκτονικής όσο και της μουσικής σύνθεσης, επιχειρείται εδώ μέσω της ανάλυσης δύο παραδειγματικών έργων: του μοναστηριού στην Τουρέτ των Λε Κορμπυζιέ-Ξενάκη και των αρχετυπικών «Μεταστάσεων» του Έλληνα συνθέτη. Με συστηματική ανάλυση που υποστηρίζεται από μιας εντυπωσιακής πληρότητας βιβλιογραφία, αλλά και με ρέοντα και ζωντανό λόγο, η Κιουρτσόγλου επιχειρεί να διεισδύσει στον πολύπλοκο μαθηματικό κόσμο του Ξενάκη για να ερμηνεύσει τις συντεταγμένες της συνθετικής του μεθοδολογίας, που ωστόσο δεν στερείται και μιας διαισθητικής, εμπειρικής διάστασης. Έννοιες όπως ασυμμετρία, πυκνότητα, μεταβολή, διάρκεια, αναλογία, συνέχεια, συχνότητα, ροή, νοηματοδοτούν την ερμηνεία της Κιουρτσόγλου, η οποία συνοδεύεται από πρωτότυπες εικόνες, σχέδια, υπολογισμούς και πίνακες μαθηματικής ανάλυσης. Τα 18 ολιγοσέλιδα κεφάλαια αυτού του βιβλίου ρίχνουν απρόσμενο φως σε καίρια ζητήματα της ξενακικής δημιουργίας, σχεδόν σαν τις αιφνίδιες εκλάμψεις στο σκοτάδι του «Ηλεκτρονικού Ποιήματος» του Έντγκαρ Βαρέζε, που αποκαλύπτουν τις ρίζες της ανθρώπινης ύπαρξης στο μυστηριώδες, κοσμολογικό περίπτερο της Φίλιπς, με το οποίο η συγγραφέας ολοκληρώνει την ανάλυση.

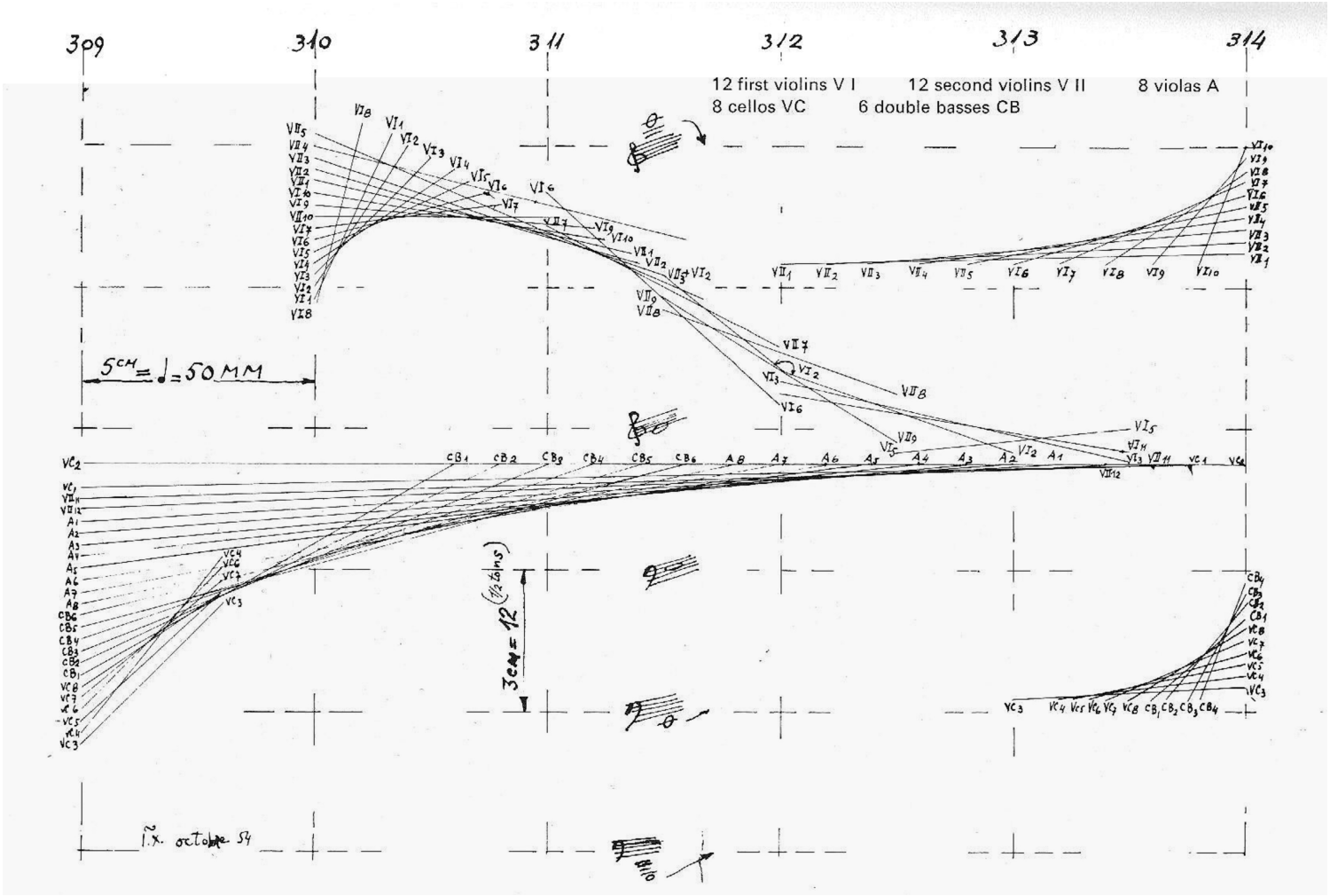

Μεταστάσεις (1954), τα γκλισάντι των εγχόρδων, μέτρα 309-314.

Δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Το Βήμα», 27.11.2022.